

УДК 37(477)(092)+37.018.1

В. А. ГОНЧАРУК

м. Умань

ПЕДАГОГІКА ДОБРА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглядається проблема морального виховання й духовного розвитку особистості дитини в сім'ї. Особлива увага приділяється ідеям педагогіки добра В. О. Сухомлинського, які повинні скласти основу сучасного родинного виховання. У Павлівській школі батьки вчилися розуміти духовний світ дитини, розбиралися у багатьох причинах і наслідках негативного виховного впливу на неї, знаходили шляхи запобігання можливим помилкам і недолікам у її вихованні.

Ключові слова: педагогіка добра, родинне виховання, духовний розвиток, морально-емоційне виховання, материнська школа.

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI століття в Україні позначений зростанням кризових явищ, серед яких найбільш небезпечним вважаємо духовно-моральне зубожіння, котре залежить від неправильно спрямування родинного виховання, від ігнорування батьками свого головного батьківського обов'язку – виховання особистості дитини. Сучасна сім'я не завжди виконує в суспільстві закріплену за нею функцію першого природного та постійно діючого вихователя, крім того, часто перекладає свої виховні обов'язки на навчально-виховні заклади. У цьому контексті надзвичайно актуальним стає дослідження основ педагогіки добра, яку теоретично розробив і втілював у практику життєдіяльності Павлівської школи та у сім'ї своїх вихованців видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти означеної проблеми порушували у своїх дослідженнях А. С. Бик, Л. С. Бондар, М. А. Дмитрієв, А. І. Зязюн, С. Г. Карпенчук, В. А. Киричок, Є. Г. Родчанін, О. В. Сухомлинська та інші.

Вітчизняний досвід розв'язання проблеми показує, що ефективність виховання особистості залежить від добре продуманого й організованого навчально-виховного процесу, основу якого визначають загальнолюдські цінності. Проаналізувавши літературу, ми встановили, що без високої педагогічної культури суспільства, вчителя, і, насамперед, батьків неможливою буде реалізація завдання духовно-морального становлення й розвитку особистості.

Постановка завдання. Мета статті – виокремити основні ідеї педагогіки добра

В. О. Сухомлинського, на які повинне опиратися виховання в українській родині, та які необхідно враховувати вчителю в навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. В. О. Сухомлинський вважав, що усі труднощі шкільного процесу виховання сягають своїм корінням у сім'ю, і був глибоко переконаний у тому, що успіху у вихованні дітей можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї, школи та громадськості. Зміцнення сім'ї, вдосконалення родинного виховання, на думку педагога, є однією з найважливіших соціальних проблем. Розв'язувати її слід якнайшвидше, бо саме завдяки цьому можуть відбутися докорінні зміни в духовному розвитку особистості, вихованні її емоційних почуттів, формуванні її поведінки та громадянської зрілості.

У Павлівській школі В. О. Сухомлинський здійснював величезну освітню діяльність батьків, на прикладах із життя доводив необхідність виховання у дітей сердечного ставлення, емоційної чутливості до інших людей. «Виховання серця, – мудро говорив Великий Наставник, – це цілий світ турбот і тривог, про які ми, дорослі, ніколи не повинні забувати. Я бачу своє найголовніше виховне завдання в тому, щоб у дитячій душі стверджувались співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є в світі, і насамперед до людини» [1, 114]. З цією метою школа давала батькам ґрунтовну педагогічну освіту.

На заняттях у батьківській школі батьки разом з учителем вчилися розуміти духовний світ своєї дитини, розбиралися у багатьох причинах і наслідках негативного виховного впливу, знаходили шляхи запобігання можливим помилкам і недолікам.

На основі аналізу праць В. О. Сухомлинського звернемо увагу на головні, на наш погляд, педагогічні ідеї, спрямовані на виховання у дітей найкращих духовно-моральних рис.

Відомо, що діти в усьому рівняються на батьків, беруть із них приклад, тому ставлення батька та матері до своїх дітей повинно бути надзвичайно уважним, чуйним, добросердечним. В. О. Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» серед багатьох рис педагогічної культури педагога (батьки є найпершими педагогами для дітей [В. Г.]) виділив найголовнішу – «**відчування** духовного світу кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють» [3, 167].

У наш час багатьом батькам слід виховувати в собі цю рису, тому що саме від батьків залежить морально-духовне здоров'я їхньої дитини, її подальше життя в суспільстві. Сьогодні дорослі дуже часто із-за своєї зайнятості не приділяють достатньої уваги дитині, внаслідок чого не задовольняються душевні запити особистості, що розвивається, також не здійснюється розвиток її емоційних почуттів. Батькам, які найкраще від усіх інших відчують емоційний стан своєї дитини, слід шукати сприятливий час і місце для виховного впливу на неї. Форми та методи почуттєво-емоційного виховання в кожній сім'ї будуть різними, тому що при цьому враховується індивідуальність кожної дитини, рівень її розвитку.

У педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського значне місце відводиться *материнській школі*, яку він називав нічим незамінною школою морального, розумового, емоційного й естетичного виховання та підкреслював, що ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок не може її замінити або «надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини – у вихованні особистості» [4, 155]. Найбільшу увагу в материнській школі, на думку видатного педагога, слід приділити вихованню почуттів людини, за що в родині покликана дбати, насамперед, мати. Тому вчителі-наставники в роботі з матерями учнів мають завжди пам'ятати й враховувати таку істину: «Турбуючись про те, щоб мати була тонким, мудрим, духо-

вно красивим, одухотвореним високими поняттями про моральну красу скульптором («виліплює» особистість дитини [В. Г.]), ми кінець кінцем турбуємося про душевну делікатність і чутливість дитини, про те, щоб найпотаємніші куточки її серця завжди відгукувалися на добро й красу» [4, 156].

В. О. Сухомлинський робив акцент на тому, щоб у материнській школі великого значення надавалося вихованню в дитини ніжності, чутливого, чуйного серця. Саме в сім'ї, на його думку, дитина повинна навчитися пізнавати навколишній світ не тільки розумом, а й серцем: «Щоб дитина близько брала до серця і те, що хтось зламав гілку на дереві, і те, що маленьке пташеня випало з гнізда й безпорадно борсається в траві, і те, що в саду з'явилося невідомо ким викинуте *нічиє* кошеня» [4, 156]. Видатний педагог радить батькам створювати умови для такого самопрояву дитини, щоб вона у тих випадках, коли це треба, виявила співчуття, когось пожаліла, когось приголубила, когось захистила, про когось турбувалася, комусь віддала своє серце, за чимось горювала, через щось перестраждала. Ця життєво-практична мудрість Великого Учителя і складає основу *педагогіки добра*, яка має влитися, насамперед, у душі дорослих, а звідти перелитися у серця їхніх дітей. Головна заповідь цієї педагогіки полягає в тому, щоб людина віддавала тепло свого серця іншій людині, робила добро, створювала радість для іншої людини.

Більшість матерів мають сильне почуття любові до своїх дітей, яке протягом усього життя разом з іншими почуттями виявляють у ставленні до них. Та важливим, як у часи В. Сухомлинського, так і сьогодні, є виховання любові й поваги дітей до матері, до батька, до інших членів родини.

Василь Олександрович навчає педагогів, вихователів дбати про багатство емоційних відносин їхніх вихованців у родині, про те, щоб дитина була з кимось із членів сім'ї зв'язана узами взаємного обов'язку, взаємного потягу, поваги, турботи. Взаємними силами вчителів і батьків слід вияснити, що приносить дитині радість: тільки те, що дають їй старші, чи й те, що вона робить власними маленькими силами для інших. «Якщо джерелом її радості є споживання благ, створених

батьком і матір'ю, – пише В. О. Сухомлинський, – це дуже погано; вихованець ваш прийде до школи безсердечним» [4, 158]. У такому випадку треба відкрити дитині «інші джерела радості»: посаджені нею дерева, квіти, виноград для людей, створені нею акваріум, бібліотечка, куточок краси, в якому б відпочивали мати й батько. Тільки завдяки такому підходу у вихованні ми «облагороджуємо» дитяче серце, готуємо ґрунт для морально-емоційного виховання в школі.

Досвідчений педагог відстоює думку про виховання дітей у праці, виховання у них працьовитості, поваги до людей праці, бережливого ставлення до матеріальних і духовних благ. Починати таке виховання потрібно з раннього віку (4–5 років). Він радить учителям і батькам підтримати дітей у тому, щоб вони «весною посадили Яблуню Матері, Виноград Матері, Яблуню Батька, Виноград Батька, Яблуню Бабусі, Виноград Бабусі, Яблуню Дідуся, Виноград Дідуся» [4, 159]. Потім діти турботливо доглядають за посадженими яблунями й виноградом, і зрештою, пригощають матір, батька, дідуся, бабусю досягнутими плодами. Ця радість від праці, від вирощених своїми руками фруктів для своїх найближчих людей приносить дітям душевне задоволення, забезпечує сплеск найкращих дитячих емоцій, пробуджує порухи серця, у результаті чого виховуються у них найтонші почуття.

Водночас педагог відзначав, що марне витрачання часу, байдикування, ледарство проникає навіть у життя сільських дітей; та деякі батьки вважають, що їхні діти повинні тільки гратися, розважатися, а праця – це обов'язок дорослих. Якщо підліток нудьгує від бездіяльності, то це страшне горе для суспільства, – стверджував В. О. Сухомлинський. Адже справа навіть не в тому, що діти не створюють матеріальних благ, не примножують людського багатства – праця облагороджує людину, формує характер, волю, найважливіші риси та якості особистості, вона містить у собі величезні виховні можливості. В праці розкриваються здібності, моральні та інтелектуальні сили молоді людини, формується її особистість. Тільки в процесі трудової діяльності виникає потреба в спілкуванні, у становленні соціальних і психологічних відносин, ділових взаємин між людьми, взаємо-

допомоги, взаєморозуміння, дисциплінованості, погодженості дій і вчинків тощо. «Дати дитині радість творення, радість праці, – зазначав В. О. Сухомлинський, – це і є справжня мудрість батьківської любові до дітей» [1, 12].

Більш за все у моральній невихованості, у недостатньому духовно-емоційному розвитку в сім'ї криються витоки озлобленості, грубості, безсердечності, жорстокості дітей і молоді в нинішній час. Підтвердження цієї думки знаходимо у В. О. Сухомлинського: «Корінь зла – в невихованості почуттів» [4, 157].

Батьки окремих сімей бідкаються: був син маленькою дитиною – був добрим, поступливим, слухняним; підріс – став грубим, норовливим. Вони шукають причини цього явища. Видатний педагог на основі практичного досвіду переконався, що причина цього – у невмінні користуватися *батьківською владою*. Василь Олександрович радить учителям у такій ситуації говорити про виховну проблему водночас і з батьком, і з матір'ю, тому що батьківська влада є поєднанням мудрості, єдності волі, почуттів, бажань матері й батька. Вчителю належить донести до свідомості обох батьків таке твердження В. О. Сухомлинського: «Там, де немає злиття мудрості двох дорослих людей, палко закоханих у своє творіння, влада батьків перетворюється у свавілля» [4, 163]. Батьки раз і назавжди мають запам'ятати найважливішу вимогу родинного виховання – діяти спільно, узгоджено, в єдності.

Цінним для кожної сучасної родини є застереження В. О. Сухомлинського від любові підкупу, за допомогою якої намагаються або обоє батьків, або один із них, – частіше, батько, виконувати свій батьківський обов'язок. Батьки та матері, схильні до такого різновиду нерозумної любові, весь цілісний і багатогранний процес родинного виховання зводять до забезпечення своїх «чад» матеріальними благами. Такі батьки, за висловлюванням педагога, страждають морально-емоційною товстошкірістю, від якої потрібно позбавлятися, якщо вони прагнуть гідно виховати своїх дітей, закласти у їхні душі добросердечність, справжню любов. У протилежному випадку – в такій сім'ї діти перебувають у атмосфері духовної порожнечі, душевного убозтва. Невтішним бачимо майбутнє дітей, які виростають у цій родині, – емоційне невігластво:

відсутність доброти, ласки, ніжності, співчутливості, жалю, милосердя. У цьому випадку за справу виховання морально занедбаних дітей має взятися шкільний учитель [4, 163–164].

Він повинен пам'ятати, що до дитини, в серці якої оселилася образа, ні в якому разі не можна підходити як до нещасної, знедоленої, не можна ставитися з жалістю, тому що вона відразу це відчує. В. О. Сухомлинський з учителями й вихователями ділиться таким секретом: «Крижинка, що сковує юне серце, починає відтавати тоді, коли кожний член колективу віддає комусь тепло свого серця, коли чуйність, повага до людини – не якісь спеціальні засоби, що застосовуються у таких-то і таких випадках, а звичайна, постійна атмосфера, норма відносин» [2, 194].

Висновки і перспективи досліджень. Отже, у нинішній час від батьківського виховання, основу якого визначатимуть ідеї педагогіки добра В. О. Сухомлинського, залежить рівень духовності української молоді, яка в майбутньому буде виховувати наступні покоління. Саме батько та мати закладають у дитячі душі основи людяності, порядності, співчуття, милосердя, формують у дітей уміння співпереживати, співрадіти з іншими людьми,

а також залучають їх до участі в будь-якій благодійній справі чи доброчинній акції. Батьки по-справжньому мають зрозуміти таку істину: «Маленька зернинка, посіяна в людській душі в роки раннього дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт» [4, 158].

Добре налагоджені сердечні стосунки дітей і батьків у родині сприяють успішному навчанню дітей, їхньому морально-емоційному розвитку, духовному становленню особистостей, вихованню доброчесних громадян, що прискорить вихід країни із духовної кризи.

Подальшого дослідження потребують питання форм, методів і засобів почуттєво-емоційного виховання дітей у родині.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. — К.: Радянська школа, 1978. — 263 с.
2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. — К.: Радянська школа, 1988. — 284 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. — Т. 3. — К.: Радянська школа, 1977. — 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. — К.: Радянська школа, 1988. — 304 с.

V. A. HONCHARUK
Uman

PEDAGOGY OF GOODNESS BY V. O. SUKHOMLINSKY AS THE BASIS OF MODERN FAMILY EDUCATION

The article deals with the problem of moral education and spiritual development of a child in a family. The main attention is paid to the ideas of pedagogy of goodness by V. O. Sukhomlynskyi that should become the basis of modern family education. Parents learned to understand the inner world of a child, tried to see many causes and effects of negative educational impact on a child and found the ways to prevent possible errors and omissions in child's upbringing in Pavlysh school.

Keywords: pedagogy of goodness, family education, spiritual development, moral and emotional education, parent school.

В. А. ГОНЧАРУК
г. Умань

ПЕДАГОГИКА ДОБРА В. А. СУХОМЛИНСКОГО КАК ОСНОВА СОВРЕМЕННОГО СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье рассматривается проблема морального воспитания и духовного развития личности ребенка в семье. Особое внимание уделяется идеям педагогики добра В. А. Сухомлинского, которые должны составить основу современного семейного воспитания. В Павлышской школе родители учились понимать духовный мир ребенка, разбирались во многих причинах и последствиях негативного воспитательного воздействия на него, находили пути предотвращения возможных ошибок и недостатков в его воспитании.

Ключевые слова: педагогика добра, семейное воспитание, духовное развитие, морально-эмоциональное воспитание, материнская школа.

Стаття надійшла до редколегії 27.06.2014